

Noves intervencions a la vil·la romana dels Munts (Altafulla, Tarragonès)

FRANCESC TARRATS BOU, ESTER RAMON SARIÑENA.
JOSEP M. MACIAS I SOLÉ

INTRODUCCIÓ

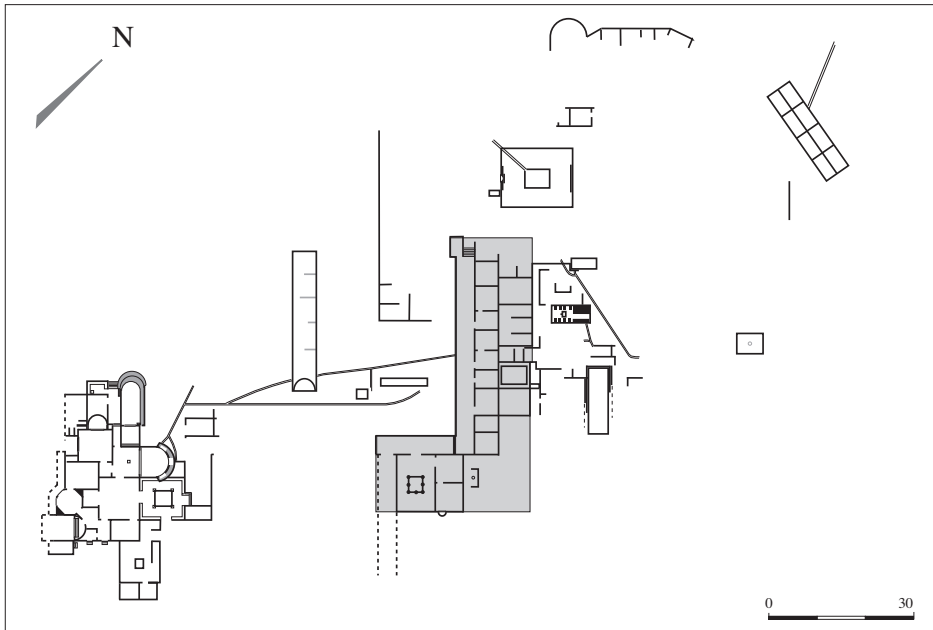
Al començament del 1995 es va presentar al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, una proposta d'actuació al conjunt arqueològic de la vil·la romana dels Munts. Els objectius generals d'aquest projecte s'orientaven a la consecució d'una dinàmica coherent mitjançant el desplegament de tres línies d'actuació, íntimament lligades entre si: la consolidació de les estructures i dels elements arquitectònics conservats, la represa de la investigació i, finalment, la redefinició i l'aplicació del pla d'adequació museogràfica del conjunt.¹

Aprovat aquest projecte, es va iniciar una primera campanya d'intervencions a l'inici del mes de novembre de 1995.

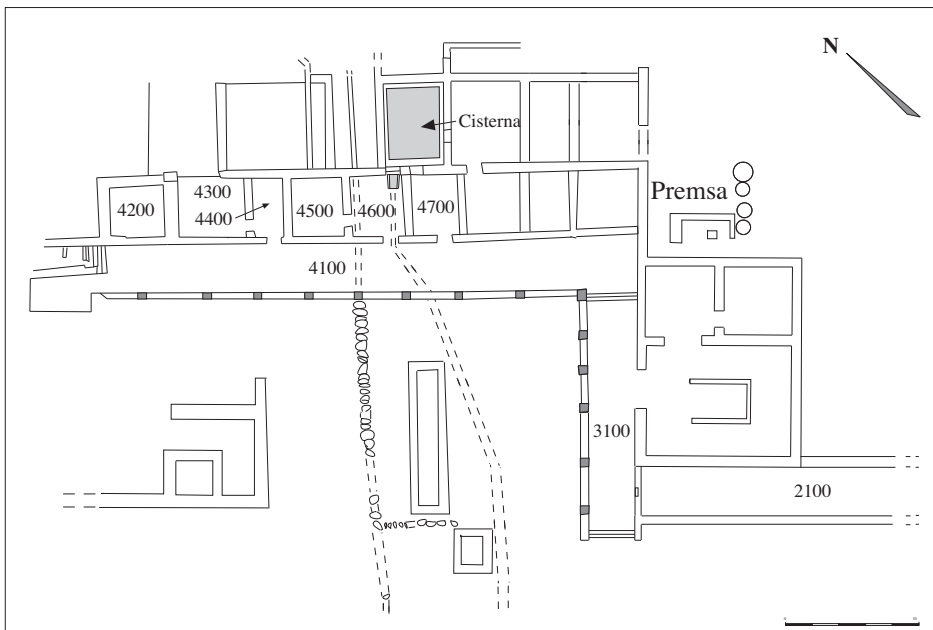
Es va iniciar amb el desbrossament superficial del sector sud-est del jaciment. Es pretenia, a més de sanejar el conjunt, proporcionar una major amplitud del camp visual per facilitar així la comprensió topogràfica i tipològica global del jaciment i, al mateix temps, preparar el terreny per a posteriors intervencions adreçades a aclarir aspectes puntuals o a poder aprofundir en el coneixement d'un ampli sector de la vil·la. Per aconseguir-ho fou necessari el tractament tant de les àrees immediates a les estructures arquitectòniques conegudes com de l'espai existent entre les anomenades Termes Inferiors i el sector intermedi –residencial– de la vil·la. Es delimità una àmplia zona d'actuació per poder, d'aquesta manera, optimitzar la visualització des de qualsevol punt d'observació de totes les restes conegudes de les parts baixa i intermèdia.

Pel que fa a la regularització dels perfils de les campanyes anteriors, la intervenció anà destinada a refer els talls estratigràfics que delimiten el sector de les Ter-

1. Amb anterioritat, l'any 1986, la vil·la havia estat incorporada al *Plan Experimental de Parques Arqueològics* promogut pel Ministeri de Cultura amb la col·laboració –en aquest cas– de la Generalitat de Catalunya (vegeu TARRATS, 1988).

Figura 1. Planta general de la vil·la

Figura 2. Planta de l'edifici residencial

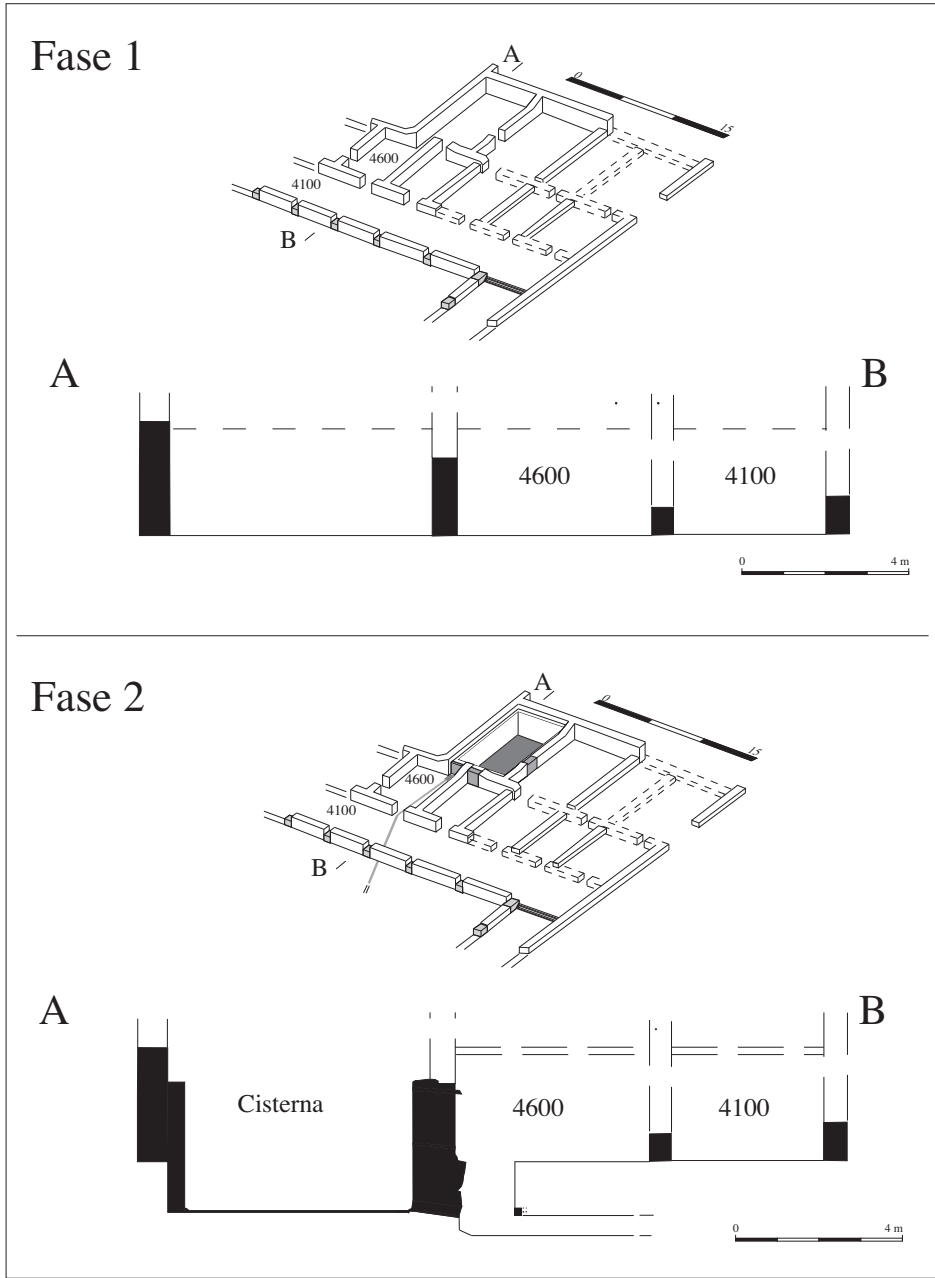

Figura 3. Evolució de l'edifici residencial

mes Inferiors que, amb el pas del temps, i com a conseqüència de l'acció de la pluja, havien sofert una profunda degradació des de la seva excavació. D'altra banda, en alguns sectors concrets, aquests límits s'havien establert massa a prop de les estructures arquitectòniques, i negaven al visitant el camp visual necessari per poder comprendre tot el conjunt i les seves parts. Tenint en compte la manca total de documentació estratigràfica de les campanyes d'excavació anteriors, amb aquesta actuació es perseguia, també, disposar d'unes indicacions estratigràfiques bàsiques de cara a futures intervencions. Per tots aquests motius, es va procedir, doncs, a regularitzar els talls perimetrals d'aquesta zona, donant-los un aspecte més rectilini.

La restitució de les estructures arquitectòniques de campanyes anteriors es va plantejar amb una voluntat decididament puntual i experimental, per tal de poder disposar posteriorment d'elements d'avaluació dels resultats obtinguts i abans, doncs, de procedir –en el futur– a intervencions d'abast més general. Les prioritats es van adreçar a la consolidació d'aquelles unitats funcionals més malmeses i –alhora– més significatives de cara a facilitar una lectura explícita i coherent de la planificació arquitectònica de la vil·la.

Finalment, aquesta primera campanya va comportar també una intervenció arqueològica orientada a un doble vessant: els sondejos de comprovació estratigràfica i l'excavació pròpiament dita de part dels dos braços de l'ambulacre definits a partir de les excavacions de P. M. Berges (1977: 34, fig. 1 núm. 9)². Els sondejos de prospecció es van concentrar a la zona intermèdia, en tres de les habitacions ja excavades i delimitades en anteriors campanyes, i van permetre documentar la presència –sota el *rudus* dels mosaics– d'una sèrie de nivells de regularització del terreny, disposats directament damunt les argiles geològiques que se superposen a la roca natural. No van, però, proporcionar materials arqueològics que permetessin la datació dels esmentats nivells i que, en conseqüència, establissin un *terminus postquem* per als mosaics.³

EXCAVACIÓ DEL BRAÇ NE-SO DE L'AMBULACRE (3100)

Aquest braç de l'ambulacre havia estat ja parcialment excavat en les darreres campanyes de P. M. Berges, tot i que no s'havia exhaurit la seqüència estratigràfica. Per aquest motiu es van fer dues rases de prospecció adossades als dos murs de delimitació de l'ambulacre, les quals van posar al descobert –com ja s'ha descrit en les habitacions d'aquest sector de la vil·la– una sèrie de nivells de regularització, situats directament damunt la roca natural, que tampoc no aportaren, però, cap dada significativa des del punt de vista cronològic.

2. Abans dels treballs de P. M. Berges –iniciats l'any 1967– ja s'havien fet breus actuacions aprofundint la realització de tasques agrícoles (Sánchez Real, 1971).

3. Un primer estudi global dels mosaics de la vil·la dels Munts va ser fet per Rosario Navarro Sáez en la seva tesi de doctorat –inèdita–, en què es va haver de basar fonamentalment en aspectes estilístics dels mosaics (Navarro, 1979).

Tot seguit es va procedir a l'excavació del tram d'ambulacre que no havia estat encara intervingut arqueològicament. Així es van documentar un seguit de nivells de destrucció i de farciment que contenien alguns materials arqueològics que porten a una datació, molt genèrica però alhora prou significativa, al voltant del segle III dC. Aquests nivells recolzaven directament damunt d'un estrat d'anivellament detectat a tot l'ambulacre –com també a les habitacions annexes– en aquest cas sota el *rudus* dels mosaics. Es demostra, doncs, que en el moment de la destrucció, en aquest tram d'ambulacre no hi havia cap mena de paviment. En canvi es documenta –especialment en el mur NO d'aquest braç de l'ambulacre– la presència de restes de revestiment de pintura mural, amb clares mostres d'haver estat afectades per un incendi, d'un estil idèntic a les que, com es veurà més endavant, es conserven en el braç NO-SE.

Des del punt de vista arquitectònic també es van obtenir dades complementàries prou interessants, com ara l'existència d'un esglaonament –del qual es conserva únicament l'empremta– just a l'extrem SO del tram objecte d'excavació d'aquest braç de l'ambulacre, amb restes de revestiment de mosaic d'*opus tessellatum* amb tessel·les de grans dimensions. Alineat amb aquest esglaonament es documenta un mur, molt degradat, orientat perpendicularment a l'ambulacre, i que correspon a un tercer braç no detectat fins ara (sector 2100).⁴ Ambdós elements –esglaonament i mur transversal– semblen indicar que el braç NE-SO de l'ambulacre no devia tenir la continuïtat, fins a connectar amb les Termes Inferiors, fins ara suposada. Ans al contrari: pren força la hipòtesi de l'existència d'un gran espai obert –un *hortus*– entre el sector d'habitacions i d'estances articulat per l'ambulacre i el conjunt de les anomenades Termes Inferiors; l'esglaonament detectat en aquesta nova campanya assenyalaria així el límit entre l'ambulacre i l'*hortus*. La confirmació de l'existència d'aquest *hortus* explicaria també l'absència total d'elements arquitectònics en aquest sector del jaciment, difícilment justificable per altres arguments tenint en compte que, en estar en una cota més baixa que la resta i d'acord amb la dinàmica evolutiva dels des poblats es tracta d'un sector més autoprotegit dels factors de degradació que els situats en cotes superiors. Introduiria, també, noves vies interpretatives a la funcionalitat de l'estructura hidràulica –nimfeu?– detectat per Berges (1977: 35, fig. 1, núm. 14) en aquesta zona del jaciment, el paper de la qual caldrà revisar en profunditat. Hi ha indicis per creure que no es tracta d'una estructura aïllada sinó que forma part –amb altres dipòsits de característiques idèntiques o similars– d'un sistema hidràulic perfectament alineat i esglaonat que –aprofitant les característiques topogràfiques naturals d'aquest sector de la vil·la– devia vertebrar axialment l'*hortus* en sentit NO-SE.

4. El mur exterior d'aquest tercer braç de l'ambulacre, que devia delimitar un *hortus* central del conjunt, va servir de base per a la construcció, en època moderna, d'una paret de feixa encara conservada. Dos sondejos posteriors han permès documentar la porta de connexió entre els dos braços de l'ambulacre i determinar la longitud mínima –uns quaranta metres– per a aquest nou corredor.

EXCAVACIÓ DEL BRAÇ NO-SE DE L'AMBULACRE (4100)

També aquest tram havia estat parcialment excavat, concretament els primers 10 metres de l'extrem SE, fins a la superfície del mosaic d'*opus tessellatum* que constituïa el seu paviment, estudiat ja aleshores per Rosario Navarro (1979). S'hi havia practicat igualment una rasa de prospecció que travessava en diagonal l'ambulacre, aproximadament en la seva meitat. No obstant això, restaven encara per excavar un total de 35 metres lineals d'aquest braç de l'ambulacre des de les cotes superiors del farciment, perfectament conservat en la caixa de contenció que, en la dinàmica del procés de destrucció i d'abandonament d'aquesta part del jaciment, van conformar les mateixes parets d'aquesta peça arquitectònica.

La seqüència estratigràfica identificada resultà d'una extrema simplicitat i homogeneïtat; però alhora, va aportar dades molt aclaridores amb vista a la interpretació tant de la funció com de la distribució arquitectònica, no solament d'aquest espai, sinó de tot el sector central de la vil·la i, també, en l'aspecte cronològic.

Un nivell superficial en cobreix d'altres d'abandonament els quals, tot i presentar lleugeres diferències quant a textura i coloració, cal considerar resultat d'un únic procés: el de la degradació progressiva –i la corresponent deposició– dels materials constructius (toves) que conformaven la part superior dels murs d'aquesta peça de la vil·la. Aquest procés de degradació s'originà a partir d'un violent incendi, els efectes del qual es documenten amb tota claretat en un nivell inferior que recolza directament sobre el mosaic d'*opus tessellatum*. Aquest incendi es pot datar en la segona meitat del segle III dC i coincideix, doncs, amb el que s'ha descrit per al braç NO-SO de l'ambulacre.

D'altra banda, en els nivells d'abandonament es va poder documentar un conjunt de materials força interessants, que podem dividir en diferents grups. D'una banda els elements arquitectònics, com ara columnes de marbre –segurament procedent de la pedrera imperial de Luni-Carrara– de fust acanalat de traç vertical o helicoidal, capitells corintitzants elaborats amb el mateix material dels fusts, cornises de pedra local –sorrenca–, plaques de marbres de diferents tipus –en alguns casos decorades–, així com abundants *tegulae*, imbrexs, maons i toves.

Un segon grup de materials el conformen diversos elements escultòrics corresponents a diferents peces; cal destacar un tors masculí nu –segurament un *Bacchus*– elaborat amb marbre de gra molt fi d'excel·lent qualitat i d'una factura excel·lent.

Sens dubte, però, la peça més significativa d'aquesta campanya va ser l'emblema d'un mosaic d'*opus vermiculatum*, encabit en una peça de ceràmica que li fa de suport i alhora de marc, de dimensions reduïdes (26 x 26 centímetres) amb traces de pintura de color blau cel en la superfície del marc. El mosaic, policrom, representa un bust femení amb un *aulos* –o doble flauta–, objecte que ens permet identificar Euterpe, una de les nou muses. La factura d'aquesta peça és tècnica i impecable i d'un magnífic art, probablement atribuïble estilísticament a un taller centreitàlic.

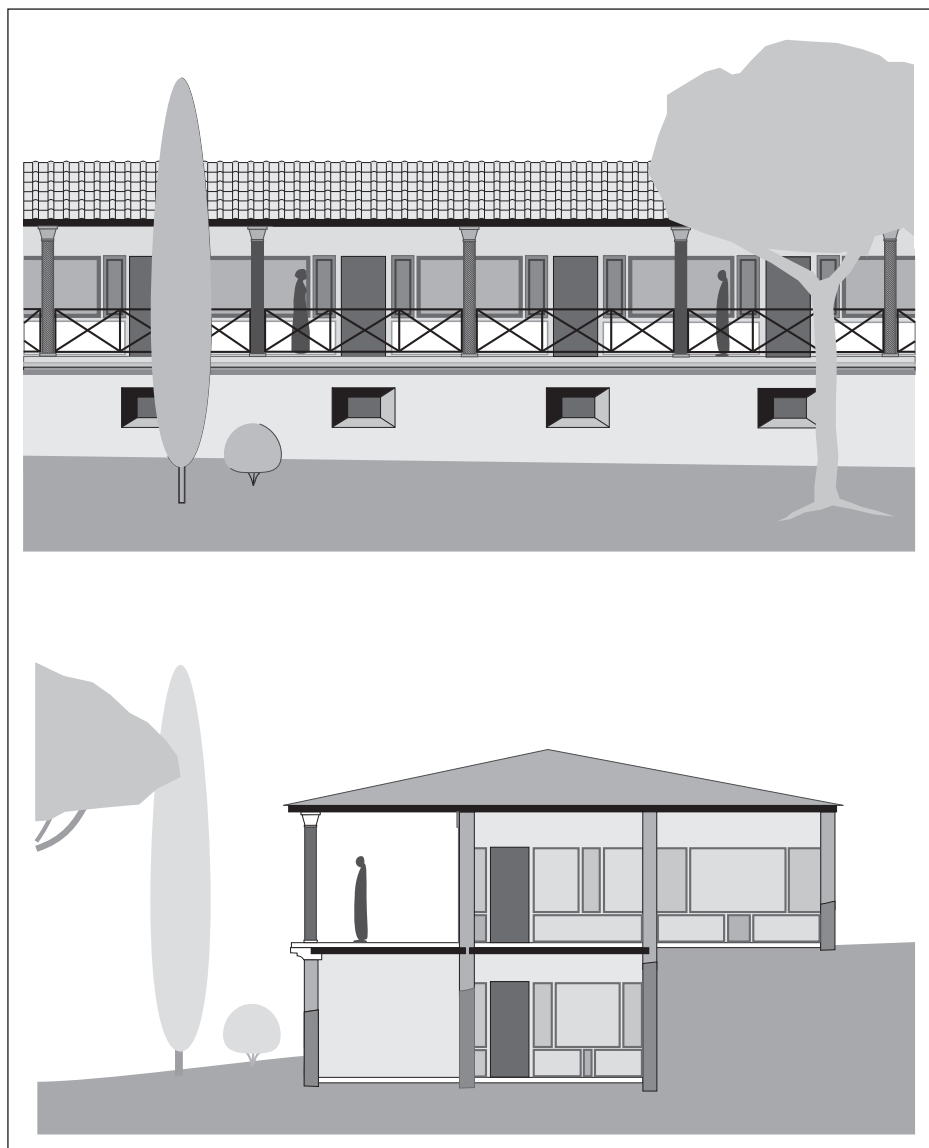

Figura 4. Alçat i secció transversal de la zona del braç NO-SE de l'ambulacre.
Reconstitució.

Immediatament per sota d'aquests nivells d'abandonament es detectà una gran quantitat de fragments d'*opus signinum*, que ocupen amb una remarcable regularitat bona part de la superfície de l'ambulacre, fet que porta a pensar en l'esfondrament d'un pis superior. A l'extrem nord-oest de l'ambulacre, no obstant això, els fragments d'*opus signinum* són substituïts preferentment per gran quan-

Figura 5. Criptopòrtic (4100). Mosaic d'opus tessellatum i escales de comunicació amb la galeria superior

titat d'elements constructius ceràmics –*tegulae* i imbrexs– així com per alguns maons.

Aquest canvi coincideix amb l'aparició d'unes escales, situades a l'extrem nord-est de l'ambulacre i adossades al mur interior. En aquest punt, l'ambulacre queda dividit en dues parts: a l'oest hi ha la porta d'una habitació excavada a la roca;⁵ a l'est, les escales, que devien comunicar l'ambulacre –en realitat, un criptopòrtic– amb una planta superior. L'absència de restes de paviment per sobre dels esglaons i, en canvi, la recuperació de fragments de la teulada, fa pensar en una caixa d'escala per comunicar les plantes inferior i superior d'aquest sector de l'edifici.

Un altre element arquitectònic prou aclaridor documentat en aquesta intervenció són les escales localitzades a l'extrem nord-oest de l'ambulacre, adossades al seu mur interior. La documentació d'aquestes escales ens aclareix nombroses qüestions tant des del punt de vista arquitectònic com funcional, les quals seran analitzades més endavant.

Per sota, es localitzà un nivell d'incendi en què es van poder detectar restes carbonitzades de les bigues de fusta que devien suportar el paviment descrit ante-

5. Aquesta habitació ja havia estat excavada per P. M. Berges i fins ara no quedava gens clara la seva funció. Tot portava a veure-la com una habitació el paviment de la qual quedava a una cota molt per sota del de la resta de les estructures amb què s'articulava (p. ex. el de l'ambulacre). El fet que l'ambulacre, en tota la seva longitud, es veiés fins ara només des de l'exterior, amb el seu mur NO-SE recolzant a la roca i adaptant-se a la seva progressió de cota cap al NO, no permetia assegurar si el seu paviment s'adaptava a la inclinació del terreny, si anava guanyant cota cap al NO amb una sistema d'esglaonament o si –com s'ha comprovat en aquesta campanya d'excavació– anava a nivell.

riorment, el corresponent al pis superior. Fins i tot va ser possible recuperar algunes mostres de carbons d'aquestes bigues per fer-ne una anàlisi posterior. Apareixen caigudes en sentit transversal de l'ambulacre, a distàncies regulars i paral·leles entre si; en els casos en què aquestes bigues es van cremar totalment, poden ser documentades, de tota manera, per les marques –ben clares– que van deixar com a conseqüència de la seva combustió damunt de la superfície del paviment d'*opus tessellatum* sobre el qual reposa aquest nivell d'incendi.

Directament sobre la superfície del mosaic, caigut al terra, prop de la paret NE de l'ambulacre, es va localitzar un sesterci. No massa lluny d'aquest, un conjunt format per peces tallades en ònix (en alguns casos amb una finíssima decoració en relleu amb –entre d'altres– motius vegetals com, per exemple, fulles d'heura) i per la part superior d'un objecte de bronze –segurament una marmita sense fons–, actualment en procés de restauració. Per la seva situació, en el moment de la trobada, sembla que cal establir una relació entre la marmita i els elements d'ònix: és possible que, en el moment de la seva deposició –més pròpiament, caiguda– damunt de la superfície del mosaic, la marmita contingué les esmentades peces d'ònix.

El mosaic de l'ambulacre presenta una decoració geomètrica realitzada amb tricromia –vermell, negre-grisenc i groc– sobre un fons de color blanc, força ben conservat malgrat l'acció –puntual i superficial– del foc. El camp decoratiu,⁶ s'estructura i es desplega en la superfície constituïda per aquest braç de l'ambulacre, en sentit longitudinal. A ambdós costats, en la zona de contacte amb les parets de l'ambulacre, es disposa una banda d'unió blanca adornada amb una línia de diamants de color vermell, no contigus. El camp principal s'emmarca per dues bandes amples de color vermell, cap a l'exterior, i dues més, cap a l'interior, que corren en paral·lel als murs que defineixen i delimiten l'esmentat espai arquitectònic. El motiu central està format per un quadrículat de línies de quadrats sobre la punta –alternativament vermells i negres– en el qual s'insereixen dues línies de quadrats –també sobre la punta– de dimensions majors que els que conformen la quadrícula general. Aquests quadrats grans, delimitats per un filet senzill de color negre, inscriuen un altre quadrat de filet negre amb aspa central (en una proporció de 4:1) o bé un nus de Salomó (en una proporció d'1:4) de colors negre, blanc, vermell i groguenc, emmarcat en una línia exterior de denticles negres i filet senzill vermell.

A l'extrem nord-oest de l'ambulacre, als peus i al costat de les escales abans esmentades, apareix, rematant el mosaic, una decoració de rectangles juxtaposats i encavalcats imitant un enllosat.

Els treballs arqueològics d'aquesta campanya del 1995 van permetre documentar diverses estructures arquitectòniques d'interès. En primer lloc, els dos murs de delimitació de l'ambulacre. Un, l'exterior, situat més al sud-oest, està format per trams de maçoneria reforçats, a distància regular, per pilars de carreus superposats ver-

6. Seguim la terminologia emprada per R. Navarro (1979).

ticalment. En la seva cara interna presenta un arrebossat lliscat, amb decoració pictòrica, la superfície de la qual ha estat afectada per una important concreció calcària que dificulta, però no impedeix, refer-ne la composició. Es percep amb claredat que, en les zones corresponents als pilars de carreus, el revestiment s'ha desprès en alguns casos –en altres només s'ha esquerdat– com a conseqüència de la capacitat d'adherència més petita del preparat de l'arrebossat sobre els carreus allisats de saldó que damunt dels trams del mur de maçoneria.

L'altre mur –l'interior, més al nord-est– conserva també restes de pintures murals. En aquest cas, si bé es pot resseguir perfectament la composició ornamental, pateix els efectes –només, però, en alguns trams– del nivell d'incendi que se li adossà en l'ensulcida del sostre. Això no obstant, es poden definir perfectament els elements que conformen aquestes pintures, estructurades en tres nivells: a la part inferior, un sòcol format per motius que imiten una placa de marbre; per damunt d'aquest sòcol, una banda formada per la juxtaposició de panells alternativament quadrangulars i rectangulars –verticals–, cada un dels quals delimitat per un marc que destaca sobre el fons, d'un altre color; la tercera banda, la corresponent a la part alta de la paret no s'ha conservat; possiblement, però, l'estudi dels fragments de pintura mural recuperats en el procés de l'excavació dels nivells d'abandonament aportí dades per conèixer l'esquema compositiu d'aquest tram superior del mur. Els colors bàsics utilitzats són el vermell i l'ocre per al fons, i el blanc i el negre per a la delimitació dels motius.

Es demostra una correspondència frontal quasi absoluta entre la composició pictòrica de la superfície dels dos murs –interior i exterior– de l'ambulacre. Aquest fet ha de permetre, sens dubte, minimitzar les dificultats d'interpretació que, en el mur extern, comporta la presència de la concreció calcària ja esmentada.

En el mur interior, en la meitat sud-est del braç de l'ambulacre, s'obren tres portes que comuniquen amb tres cambres amb alcova. En canvi, les peces arquitectòniques documentades a l'extrem de la meitat nord-oest, on la roca aflora en una cota més elevada –molt per damunt de la del mosaic de l'ambulacre–, no tenen comunicació amb aquest nivell de l'ambulacre i es devien obrir, de ben segur, només al pis superior. A l'extrem sud-est de l'ambulacre –en el tram que ja havia estat excavat en les campanyes de P. M. Berges– apareixen tres habitacions més, molt arrasades, documentades únicament per l'arrencada dels seus murs, de manera que –tot i que cal suposar que s'obrien a l'ambulacre– no s'ha conservat cap evidència de les portes. A l'inici dels treballs de restitució dels murs d'aquestes estances, es va poder comprovar que, aleshores, no s'havia exhaurit la seqüència estratigràfica; això va determinar la interrupció d'aquells treballs per poder-ne completar abans l'excavació i disposar de dades interpretatives addicionals.

Els capitells corintitzants localitzats en aquesta campanya d'excavacions són idèntics a uns altres tres recuperats en el decurs de les campanyes anteriors dirigides per P. M. Berges i estudiats per M. Recasens (1979). Corresponen al mateix programa arquitectònic i van ser, a més, localitzats en el mateix sector. En aquest

cas, però, es poden relacionar amb les seves columnes corresponents.⁷ D'altra banda, la considerable alçada en què s'ha conservat el mur on les columnes estaven emplaçades indica –junt amb d'altres dades– que no corresponien –com fins ara s'havia interpretat– a la planta de l'ambulacre conservada, sinó a un pis superior. Els pilars de carreus superposats integrats en el mur SO del criptopòrtic devien tenir com a funció –a més de reforçar estructuralment el mateix mur– constituir-se en la base de les columnes (amb els seus corresponents capitells) que devien presidir aquesta façana SO de la planta superior.

Quant a les plaques-capitell de lesena recuperats en el mateix nivell de deposició en què es van localitzar les columnes i els capitells, tot sembla indicar que corresponien a la decoració arquitectònica del mur interior de la galeria superior i amb una cadència igual a la de les columnes.

Tal com ja ha quedat apuntat, les excavacions fetes a l'ambulacre determinen dos tipus diferenciats de paviment per a les plantes inferior (el criptopòrtic) i superior (la galeria porticada). Sobta, en principi –essent la planta superior la més representativa i la més rica arquitectònicament– que la seva pavimentació es reduís a un paviment d'*opus signinum* quan el criptopòrtic –menys lluminós i més orientat a la intimitat– està decorat amb un paviment d'*opus tessellatum* policrom. Creiem que aquesta suposada contradicció es pot explicar perfectament per raons tècniques d'ordre arquitectònic. L'*opus signinum*, a més d'una capacitat de flexió superior, aporta una impermeabilitat que no ofereix, en canvi, l'*opus tessellatum*. Estant, com estava, la galeria superior oberta a les inclemències climatològiques i a la penetració de l'aigua de pluja quan les precipitacions es produïssin acompanyades de temporal de llevant (situació força habitual en aquesta zona del litoral de la tarraconense), la decisió d'instal·lar-hi un paviment d'*opus signinum* n'assegurava la impermeabilitat i, en conseqüència, evitava possibles filtracions d'aigua en el criptopòrtic de la planta baixa.

EXCAVACIÓ DE LES ESTANCES CONTIGÜES A L'AMBULACRE

L'excavació de les habitacions contigües al braç NO-SE de l'ambulacre ha permès acabar de conèixer l'estructura arquitectònica d'aquest sector residencial de la vil·la: una planta baixa vertebrada per un corredor (*criptoporticus*) que mena a una escala situada al fons, per connectar amb una planta superior. Les habitacions es disposen a la banda interna –NE– del passadís i la façana SO d'aquest dóna a un *hortus* que, ocupant una posició central, es constitueix en l'element bàsic d'articulació de les diferents unitats funcionals de la vil·la. Unes hipotètiques finestres (espitlleres), situades en la part superior del mur i entre els pilars de carreus, permetrien la il·luminació de l'ambulacre.

7. En les anteriors campanyes només es va poder recuperar un petit fragment de columna de marbre d'aquestes característiques, en aquell cas amb estries helicoidals.

Figura 6. Criptoportic (4100).
Mosaic amb la representació d'Euterpe

Les construccions –tant les habitacions com el mateix ambulacre– s'adapten al vessant d'un turó de tal manera que si en l'extrem NO es va haver de retallar la roca, en l'altre –el SE– va ser suficient la simple regularització del sòl. Així, a l'extrem SE de l'ambulacre hi ha una doble línia d'habitacions mentre que al NO només se'n va construir una, retallant la roca (estances 4500, 4400, 4300). L'habitació més occidental (4200) no tenia cap connexió amb l'ambulacre ja que –com ja s'ha dit– es tracta de la fonamentació d'una estança corresponent funcionalment a la planta superior de l'edifici. Totes les habitacions, a excepció de la 4200, presentaven una pavimentació en *opus signinum*.

Les habitacions 4300, 4400 i 4500 presentaven uns nivells de colgament i d'abandó datables en la segona meitat del segle IV dC. Es disposen directament pel damunt dels paviments originals de l'edifici: en aquestes unitats ocupacionals els nivells de runa generats per l'incendi foren extrets en un moment indeterminable entre el del mateix incendi i el de la data proporcionada pels materials continguts en aquests nivells (en el cas de l'habitació 4300, fins i tot hom va rebentar parcialment el paviment). Malgrat això, no s'observen evidències de reedificació; en canvi, els nivells argilosos formats per la deposició de la progressiva degradació dels murs de tovots i les escorrenties d'aigua que presenten les parets que donen a llevant, indiquen que –sens dubte– aquesta part de la vil·la va romandre a la intempèrie pràcticament des de l'incendi fins al seu definitiu colgament en la segona meitat del segle IV dC. Possiblement calgui pensar en una acció de saqueig que, en canvi, no va afectar altres àmbits arquitectònics d'aquest mateix sector de la vil·la.

Les habitacions 4600 i 4700 han conservat íntegrament l'estratigrafia generada des del moment de l'incendi. Així, al damunt del paviment es va localitzar el sostre estucat, esfondrat, cobert per la runa abocada des d'altres habitacions: fragments de paviment d'*opus signinum*, de lloses i de pintures. La part superior de les estances fou omplerta amb nivells de colgament de la segona meitat del segle IV.

*Figura 7. Criptopòrtic (4100).
Nivell d'abandonament: columna de fust
amb canals helicoidals i capitell
corintitzant projectat*

*Figura 8. Criptopòrtic (4100).
Capitell corintitzant*

*Figura 9. Criptopòrtic (4100).
Placa-capitell de lessena*

L'excavació de l'estança 4600 va aportar dades i materials de gran interès per a la interpretació funcional d'aquesta part de la vil·la, per al coneixement del seu programa decoratiu i per a l'evolució estructural d'aquest sector i –per extrapolació– de tot el que devien ser sectors residencials de l'establiment. A tocar de la porta d'entrada de la 4500 es van localitzar les restes d'un esquelet humà, molt carbonitzat, corresponent a un individu adult, estès sobre el paviment. La seva posició fa pensar que es trobava a punt de travessar la porta quan, en el decurs de l'incendi, va ser esclafat en ensorrar-se la llinda i tot el sostre de l'estança. Prop del que devia ser la seva mà dreta –no conservada– es va recuperar una llàntia Dressel 20; al costat del maluc es va trobar un petit conjunt de monedes enganxades entre si formant un cilindre, cosa que fa pensar que es trobaven dins d'un cartutx, possiblement de pell o d'una altra matèria orgànica. Es compon de quinze sestercis, el més modern dels quals correspon a Gal·liè i que proporciona una datació aproximada de 260-270 dC.⁸ Sens dubte, el sesterci localitzat en la cam-

8. Recordem la recuperació, sense context estratigràfic, d'un important tresoret d'Antoninians procedent d'aquesta vil·la i que ha estat datat a l'entorn de l'any 267 dC (Balil, 1980).

Figura 10. Habitacions 4300 i 4400.

panya anterior d'excavacions directament damunt la superfície del mosaic de l'ambulacre, devia formar part d'aquest mateix lot: de ben segur, devia caure quan l'individu de l'estança 4600, espaordit per l'incendi, va recórrer apressadament l'ambulacre cercant un refugi en aquella habitació. Un refugi que, al cap i a la fi, va resultar fatal per a ell.

L'estança 4600 donava originàriament a una tercera habitació que, posteriorment, va ser transformada en una cisterna d'aigües pluvials. En el moment d'aquesta reforma la porta va ser tapiada i s'hi va instal·lar una font –que dona a l'interior de l'habitació 4600– que es proveeix de l'aigua de la cisterna.

El frontal d'aquesta font es troba decorat amb un plafó estucat amb una figuració d'*Oceanus* –de cara– envoltat de peixos i sobre un fons marí. Es tracta d'un tema mitològic prou freqüent en la musivària del nord d'Àfrica i del sud d'Hispania i que sovint es troba associat a fontanes i estanys. Aquí es representa el personatge –barbut i d'edat avançada– amb tots els seus atributs definitoris: pinces de llagosta, antenes de crustaci i un fons marí amb peixos diversos.

Una *tabula ansata* –situada a l'extrem superior esquerre del plafó– conté una inscripció estructurada en cinc línies. Les dues primeres fan referència a Avitus i Faustina com les persones que van disposar la realització d'aquesta obra. A la tercera i la quarta s'especifiquen les mesures de la cisterna. En la cinquena, la capacitat. Una placa de concreció calcària dificulta, en alguns punts, la lectura de la to-

Figura 11. Habitació 4600.
Frontal amb la representació
d'Oceà i *tabula ansata*

talitat de la inscripció; no en canvi la seva significació global. El text de la inscripció –en una primera interpretació– és el següent:

EX PRAECEPTO
AVITI ET [FAV]STINAE ·N·N·
CISTERNA·[FA]CTA·LATA·P·
XII[I]·[LO]N[GA·P·XV]I[I]·ALTA·P·X·
C[A]PTI M [∞]∞CXXV

Sortosament, la cisterna a la qual fa referència, s'ha conservat íntegrament. Això permet –salvant els dubtes dels mòduls de mesura i de capacitat que calgui aplicar– establir correspondències entre les dades fornides per la inscripció de la *tabula ansata* i les obtingudes de la mateixa cisterna. Aplicant al peu romà un valor de 29,56 centímetres, les mesures de la cisterna haurien de ser –arrodonint– de: 3,85 metres, l: 5,05 metres, h: 2,95 metres. Les mesures de la cisterna, malgrat la seva aparent regularitat d'execució, presenten valors irregulars (en el cas de l'alçària determinats

Figura 12. Habitació 4600. Tabula ansata. Detall

pel desnivell de la solera del fons, per facilitar el desguàs): a: 3,70 / 4,00 metres, l: 5,20 metres, h: 2,90 / 3,10 metres. *Grosso modo*, doncs, no s'observen discrepàncies de pes. Quant a la capacitat, el primer problema rau a saber quin és el mòdul que cal aplicar. A partir de les mesures de la *tabula ansata*, la capacitat de la cisterna devia ser d'uns 57.000 litres que –dividits per les 2.125 unitats de mesura que consten en la inscripció– ens porten a una equivalència de –sense arribar-hi– 27 litres/unitat. Si aquesta interpretació fos correcta, arribaríem a la conclusió que s'està especificant la capacitat de la cisterna en *amphorae*. De tota manera, tal com ja s'ha dit, caldrà esperar que s'hagi fet la neteja de la taca de concreció que afecta la inscripció per poder-ho confirmar amb la seva lectura i, per tant, donar la interpretació definitiva dels mòduls de referència i de les seves equivalències.

D'aquest plafó decorat surten dues canonades de plom –de 4 i de 4,5 centímetres de diàmetre, respectivament– que travessen la paret de la cisterna. La superior constituïa el sobreeixidor de la cisterna; travessa just l'ansa dreta de la *tabula*; la inferior, en canvi, passa per sota el plafó estucat. Aquesta segona canonada constituïa específicament l'alimentació de la font, la qual es regulava mitjançant una vàlvula de bronze emplaçada –embotida en l'altre extrem de la canonada– en la paret interna de la cisterna i enrasada amb la seva superfície. Als peus del plafó es va localitzar el registre de la claveguera de desguàs general de la cisterna i de la font o *labrum*. La paret de la cisterna és travessada per una altra canonada de plom –de 20 centímetres de diàmetre i amb una altra vàlvula de bronze de dimensions més grans– que connecta amb una conducció que passa per sota de l'habitació i l'ambulacre fins arribar –travessant l'*hortus*– a una de les piscines de la segona fase de les Termes Inferiors.

Figura 13. Habitació 4700. Sostre caigut. Vista general

Figura 14. Habitació 4700. Sostre caigut. Detall

En un moment posterior la font va ser desmuntada i el seu frontal estucat va ser tapiat amb una paret d'argila, la superfície de la qual va pintar-se imitant la decoració ja existent en les parets de l'estança. Durant l'excavació es documentà, dins del registre, el nivell d'esfondrament del sostre. Per tant, en el moment de

Figura 15. Habitació 4700. Mosaic amb la representació de Mnemòsine

l'incendi la font es trobava inutilitzada de resultes de la reforma ja esmentada i tot sembla indicar que l'obertura del registre devia estar coberta per taulons de fusta.

L'excavació del nivell d'esfondrament d'aquestes estances ha permès determinar els diferents elements compositius de l'embigat així com el sistema de suport dels sostres de la planta baixa i del paviment de la planta superior. El paviment de l'estança corresponent a la planta superior de l'habitació 4700, devia estar formada per un *opus tessellatum*, de peces grans, sobre una fina preparació de morter de calç d'una pasta molt tova amb molt de menudall. Tot plegat es disposa damunt una capa gruixuda d'argila que esdevé el cos principal de l'estratigrafia i que devia conferir l'elasticitat necessària al paviment, considerant que es tracta d'un mosaic que no recolza sobre un suport rígid sinó damunt d'un embigat de fusta. Aquest llit d'argila devia recolzar, seguint les prescripcions de Vitruvi, sobre una estesa de llistons o plafons de fusta clavats en les bigues de suport i coberts per una capa de vegetació per tal que la preparació del paviment no es filtrés.

Les escasses restes conservades indiquen que les bigues de fusta recolzen sobre els murs llargs de les estances –malgrat que aquests murs tinguin l'alçat de totot– per salvar la llum més curta de l'habitació. Les fustes semblen estar tallades amb una secció quadrada o rectangular i devien mesurar a l'entorn dels 18 centímetres per costat i es devien disposar amb una llum d'uns 55 centímetres.

A partir de les marques que encara es conserven en els murs de l'habitació contigua –la transformada en cisterna– es pot esbrinar, també, l'estructura de fusta que anava per sota l'embigat i a la qual es lligava l'encanyissat de la preparació de les pintures. En dues parets en angle es poden veure encara els encaixos dels llistons de fusta que devien formar una gelosia octogonal no entrelaçada sinó formada per dos nivells de llistons superposats. L'observació i el mesurament d'aquests encaixos té un interès especial per a la definició del tipus i la forma de l'enreixat de fusta on es trobava lligat l'encanyissat per sota del qual s'adheria la preparació de les pintures. Així, tot i que els encaixos no estan gaire ben conservats,

se n'aprecien dues rengleres –a nivells diferents – en cadascuna de les parets. Evidentment, tots aquests elements de fusta no s'han conservat a excepció d'alguns trams de bigues carbonitzades. La major part dels elements es va cremar durant l'incendi, tal com reflecteix la capa de cendres i carbons que hem documentat per sota les argiles i per sobre la preparació de les pintures –capgirades– amb les empremtes de l'encanyissat al qual s'adheria.

Just a l'angle entre els dos murs, per sota de la línia inferior dels encaixos, es conserva una porció intacta del revestiment de les parets previ a la col·locació de la preparació de les pintures. En aquest punt, amb un gruix aproximat d'uns 8 centímetres, es visualitzen perfectament –en la superfície de les parets– unes incisions en aspa fetes per aconseguir que la preparació de les pintures s'hi adhereixi correctament i evitar esquerdes entre les pintures parietals i les del sostre.

L'excavació d'aquestes estances ha permès localitzar tres quadres més fets amb la tècnica d'*opus vermiculatum*. Un correspon a la musa Talia; un segon a Mnemòsine, la mare de les muses; i el darrer a un personatge masculí no identificat per ara. Juntament amb aquestes peces s'ha recuperat també una bona part del cos d'Antínous –el cap del qual s'havia trobat ja, durant els treballs de P. M. Berges, en els nivells de farciment de la cisterna–, un petit tors de Bacus, la part corresponent a la barbata d'un –possiblement– Marc Aureli i el cap fragmentat d'una divinitat femenina –probablement una nimfa–.

CONCLUSIONS PRELIMINARS

Aquestes darreres campanyes d'excavació han proporcionat noves dades, prou significatives, referides no solament a l'àrea residencial de la vil·la sinó també a la totalitat de l'assentament (incloses les anomenades Termes Inferiors) i dels diferents elements (estructurals i ornamentals) que l'integren. Aquestes noves dades afecten tant qüestions de tipus cronològic com funcional.

Tot i que l'estratigrafia exhumada correspon a nivells de destrucció i d'abandonament, es pot establir una datació del segle I dC per a la construcció fundacional de l'edifici. Aquesta data s'ha obtingut, concretament, del material ceràmic recuperat durant els treballs de l'any 1995, en un fragment de l'*opus signinum* emprat en la pavimentació de la galeria sobreposada a l'ambulacre. Datació, d'altra banda, clarament compatible, també, amb l'estil dels revestiments pictòrics i dels elements escultòrics i arquitectònics recuperats.

S'ha pogut documentar una reforma puntual que no afectà el tarannà funcional general de l'edifici, però que va implicar la inutilització d'una de les estances per transformar-la en una cisterna de captació d'aigües pluvials. En aquest mateix moment també es va aplicar un nou programa de decoració pictòrica que va afectar l'ambulacre i algunes habitacions. I en el mateix ambulacre es va fer una nova pavimentació: el mosaic localitzat durant l'excavació de l'any 1995.

La instal·lació de la cisterna va implicar que es tapiessin les tres portes que do-

naven accés a l'antiga habitació, el rebaix de la cota del paviment –per incrementar la capacitat de reserva d'aigua i per poder-la conduir per sota l'ambulacre cap a les Termes Inferiors– i la situació d'una font dins d'una de les estances que s'alimentava amb l'aigua de la mateixa cisterna. Desconeixem si la implantació de la cisterna comportà, addicionalment, un canvi en els pendents de les aigües de la coberta. La connexió del conducte de desguàs d'aquesta cisterna amb la segona fase de les Termes Inferiors estableix una relació de coetaneïtat entre ambdues obres. La construcció d'aquesta cisterna pretén incrementar la capacitat d'emmagatzematge de l'aigua necessària per a les noves piscines del frigidari de la segona fase termal.

En funció de la identificació de l'Avitus de la *tabula ansata* amb el Caius Valerius Avitus procedent d'Augustobriga en època d'Antoninus Pius (ALFÖLDY, 1975, 403), cal datar la reforma de la residència i, per la seva relació, també la segona fase de les Termes Inferiors, a mitjan segle II dC. Aquesta proposta rectifica la datació baiximperial que s'ha atribuït tradicionalment a la segona fase termal (BERGES, 1977 i LÓPEZ, 1993) i als capitells corintitzants de l'edifici residencial (RECASENS, 1979) i queda avalada per les característiques paleogràfiques de la inscripció continguda a la *tabula ansata* i per la datació de les peces escultòriques recuperades (KOPPEL, 1992 i 1993).

Tota aquesta part residencial s'abandona arran d'un incendi que es produeix entre els anys 260 i 270, i amb el qual pot tenir una relació l'atresorament de l'any 267 (BALIL, 1980). En el nostre cas, la data s'obté a partir de les monedes que portava l'individu atrapat i esclafat pel sostre de l'habitació 4600; data amb la qual concorden, d'altra banda, les escasses ceràmiques recuperades i la llàntia que portava el difunt.

Aquest incendi es demostra a partir de les evidències estratigràfiques i materials obtingudes, entre les quals destaquen els sostres esfondrats de les habitacions 4500, 4600 i 4700 i de l'ambulacre 4100. Per motius que desconeixem, en l'habitació 4500 el sostre caigut fou extret gairebé del tot amb anterioritat a la segona meitat del segle IV, i en les habitacions 4300 i 4400 aquest no es documenta. En aquestes dues habitacions no es troben evidències de l'incendi, però aquest possiblement també es va produir aquí ja que l'esfondrament del sostre de la galeria de l'ambulacre es documenta igualment al costat de les habitacions. A més a més, les evidències obtingudes en els altres dos braços de l'ambulacre i, possiblement, en el conjunt termal, ens fan pensar que l'incendi no tingué una incidència puntual sinó que es va desenvolupar àmpliament per la vil·la. Aquest també va causar l'esfondrament de la teulada de l'edifici, tal com permet deduir la recuperació de teules dins l'ambulacre, el desgast que presenten els murs de tovots –propi d'una perllongada exposició exterior– i les erosions per la pluja documentades en les pintures d'algunes de les parets. Per aquestes circumstàncies pensem que l'enderroc produït durant l'incendi en les estances 4300, 4400 i 4500 fou extret i, part d'aquestes evidències, podrien haver estat dipositades en l'estança 4700 per tal d'aprofitar algunes de les habitacions o de saquejar-ne el contingut.

En el moment de l'incendi aquesta part de la vil·la estava en procés de refor-

ma i transformació. Cal destacar l'absència total de qualsevol resta de mobiliari, la manca de plaques de revestiment dels muntants o dels llindars de les portes; fins i tot, el tercer braç de l'ambulacre romania sense pavimentació en el moment de produir-se l'incendi. A més a més, dins de l'estança 4600, es van documentar evidències de confecció o reparació de tesselles. No podem, però, tampoc, descartar que la vil·la –tenint en compte el moment en què es produeix l'incendi que la destrueix i la percepció de la situació d'inseguretat en el territori al voltant de Tàrraco per part dels seus ocupants– hagués estat prèviament evacuada i tot el seu mobiliari retirat. En aquest cas, l'incendi podria posar-se en relació amb un saqueig lligat als fets documentats per les fonts escrites –i també per l'arqueologia– en aquest moment històric.

Entre l'incendi –a començaments de la segona meitat del segle III dC– i el col·lapse definitiu d'aquests espais –en la segona meitat del segle IV dC– aquesta part de la vil·la va romandre sense reconstruir i exposada a la intempèrie. Serà en la segona meitat d'aquest segle quan les habitacions i l'ambulacre seran omplerts intencionadament. Queda clar, però, que aquesta reocupació no va pretendre recuperar ni la funció ni la riquesa de l'edifici anterior. Possiblement respon a una instal·lació de tipus agrícola, tal com sembla reflectir la presència d'una premsa dins d'un dels espais de l'antiga residència.

Les escasses restes documentades a partir d'aquesta època ens defineixen una nova vil·la, on el paper eminentment residencial i de representació social que la caracteritzava en època altimperial ha desaparegut. A partir del segle IV dC, els nous propietaris no pretenen recuperar l'esplendor de segles anteriors sinó aprofitar antigues estructures, destrossades per un incendi i per gairebé cent anys d'abandó, per tal de construir un assentament rural amb l'explotació agrícola com a activitat prioritària.

BIBLIOGRAFIA

- ALFÖLDY, G. (1975) *Die römischen Inschriften von Tarraco*. Berlin, 2 vol.
- BALIL, A. (1980) «Sobre el tesoro de Antoninianos de Altafulla (Tarragona)». *Acta numismática*, IX [Barcelona], p. 97-99.
- BERGES, P. M. (1971) «Informe sobre "Els Munts"». *Boletín Arqueológico*, ép. IV, fasc. 105-112, años 1969-70. Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense, p. 140-150.
- BERGES, M. (1977) *Nuevo informe sobre els Munts. Estudis Altafullencs I*. Altafulla (Tarragona): Centre d'Estudis d'Altafulla, p. 27-47.
- KOPPEL, E. M. (1992) «El escudo de la villa de "Els Munts" (Tarragona)», *Madrider Mitteilungen*, 33, Mainz.
- KOPPEL, E. M. (1993) «La escultura del entorno de Tarraco: las villae». A: *Actas de la I Reunión sobre Escultura Romana en Hispania (Mérida 1992)*. Madrid, p. 221-237.

- LÓPEZ VILAR, J. (1993) «Les termes inferiors de la vil·la romana dels Munts.» *Les termes romanes a Catalunya*. Tarragona: Universitat de Tarragona, p. 57-80. (Documents d'Arqueologia Clàssica; 2)
- NAVARRO, R. (1979) *Los mosaicos romanos de Tarragona*. Universitat de Barcelona. [Tesi doctoral]
- RECASENS, M. (1979) «Los capiteles romanos del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona». *Bulletí Arqueològic*. èp. V, (1979), núm. 1, [Tarragona], p. 43-144.
- SÁNCHEZ REAL, J. (1971) *Los restos romanos de "Els Munts"*. *Altafulla, Tarragona*. Tarragona: Institut d'Estudis Ramon Berenguer IV, Secció d'Arqueologia i Història, núm. 33.
- TARRATS, F. (1988) «El Plan experimental de parques arqueológicos. Tarraco y el proyecto de constitución de un parque arqueológico en la villa romana de Els Munts (Altafulla, Tarragona)». A: *I Siti archeologici. Un problema di musealizzazione all'aperto*. Roma, p. 254-259.